

نقد جامعه‌شناختی رمان‌های ابری علی‌اشرف درویشیان

دکتر عبدالحسین فرزاد^۱

صبا پژمان فر^۲

چکیده

مسأله‌ی ادبیات و بازنمایی جهان اجتماعی در آن یکی از مهمترین عرصه‌های مطالعاتی جامعه‌شناسی است. برای شناخت تاریخ‌اندیشه به ویژه اندیشه‌ی اجتماعی می‌توان از آثار ادیبان کمک گرفت. رمان ژانری مناسب برای تحلیل سیاسی و اجتماعی تاریخ معاصر می‌نماید. بحث در ساختارهایی که اثر را به وجود آورده و یافتن ارتباط دوسویه‌ی کلیت اثر ادبی با کلیت اوضاع اجتماعی دوره‌ای که اثر در آن تکوین یافته، هدف اصلی این پژوهش بوده است. برای این منظور رمان‌های ابری را که دوران پرتلهاب تاریخ ایران یعنی سال‌های حکومت پهلوی دوم (۱۳۵۷ - ۱۳۲۰) را در بر می‌گیرد، انتخاب کرده و با استفاده از روش ساختارگرایی تکوینی و نقد تکوینی گلدمن، بر این مهم دست یافته است. نگارنده در این مقاله کوشیده است با استفاده از نقد جامعه‌شناختی که بر ارتباط ادبیات با محیط و طبقات اجتماعی تأکید می‌کند و بر اقتصاد رایج جامعه متکی است، به تحلیل رمان مورد نظر بپردازد. در نقد جامعه‌شناختی به روابط متقابل بین ادبیات و اجتماع توجه می‌شود.

در این پژوهش پس از بازسازی بافت تاریخی متن و قرار دادن نویسنده و متن در چارچوب

۱ - دانشیار پژوهشکده‌ی علوم انسانی تهران

۲ - کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی

مقدمه

بحث ارتباط رمان و جامعه از زمان تولد این نوع ادبی همواره توجه ی منتقدان را به خود معطوف کرده است. آنچه از اهمیت بیشتری برخوردار می باشد، نماینده ی جامعه بودن رمان است. ژانر رمان بهترین قالب برای انعکاس تباهی قهرمان در محیط بیگانه گشته ی زندگی است. (مصباحی پور ایرانیان، ۱۳۵۸: ۱۷) «رمان میدانی است سراسر دیالکتیکی که به گفته ی گلدمن جای برخورد تباهی دوگانه ای است - تباهی قهرمان و تباهی جهان داستان - جهان داستان جهانی ست تباه، چرا که بازتاب محیط بیگانه گشته ی زندگی است، قهرمان داستان تباه است چرا که در این جهان به دنبال یافتن ارزشهای اصیل می گردد. گلدمن می گوید: «بدیهی است که مراد از ارزشهای اصیل، ارزشهایی نیست که خواننده یا نقاد آنها را اصیل می دانند بلکه ارزشهایی است که بی آنکه آشکارا در رمان نشان داده شده باشند، به گونه ای ضمنی همبار جهان داستان را می سازند.» (سلیمانی، ۲۲: ۱۳۶۹) بنابراین صورت رمان همان صورتی است که انسان ها هر روز در چارچوب آن زندگی می کنند. پدید آمدن " فرد مسئله دار" (پروپلماتیک)، عاملی است که باعث پیدایش رمان در دوران معاصر شده است. فرد مسئله دار فردی است که با تمام مسائل منفی و مثبت موجود در جامعه ی شهری مدرن در ارتباط است. فرم رمان در واقع برگردان زندگی روزمره در عرصه ی ادبی است. برگردان زندگی روزمره در جامعه ی فردگرایی که زاده ی تولید برای بازار است. رمان فارسی ریشه ی رئالیستی بسیار قوی دارد. این مسئله از آنجا ناشی می شود که ادبیات در ایران رسالتی بیش از قصه گوئی دارد و در واقع ما با نوعی رمان متعهد مواجهیم. نقد جامعه شناختی ادبیات از شیوه های نوین در نقد ادبی است و در این گونه نقد به تعامل جامعه و ادبیات و شکل های گوناگون این مسئله پرداخته می شود. در این نوع از نقد به هنرمند القا می شود که هر چه بیشتر اثرش به جامعه نزدیک باشد، پربارتر و صیقل خورده تر خواهد بود. (فرزاد، ۱۳۷۸: ۷۷) در نوشتار حاضر برآنیم تا به اهدافی چند دست یابیم. از جمله ی آنها می توان به انطباق جهان بینی اثر با طبقه ی اجتماعی نویسنده اشاره

کرد. همچنین تأثیر عوامل اجتماعی، اقتصادی و سیاسی را در جهان بینی نویسنده بررسی کرد. به طور کلی در این نوشتار، میزان تأثیر و تأثر رمان نویس را از جامعه و بر جامعه پی گرفتیم. اهمیت چنین پژوهشی را می توان تبیین گرایش جامعه شناسی ادبیات و به خصوص جامعه شناسی رمان در رشته ی ادبیات فارسی و مطالعات ادبی دانست. بر این اساس ما با فرضیه هایی چند پژوهش را در پیش گرفتیم مبنی بر اینکه ۱- نویسنده مسائل اجتماعی را واقع گرایانه به تصویر کشیده است. ۲- وضعیت اقتصادی، باورهای عامیانه، شرایط سیاسی و... عنوان شده در رمان که مجموعه ی جهان بینی نویسنده را تشکیل می دهد، منطبق با طبقه و پایگاه اجتماعی مطرح شده در رمان است. ۳- درویشیان به عنوان خالق حقیقی توانسته است آگاهی جمعی گروه را بازنمایی کند و همچنین آنچه را گروه به طور ناخودآگاه فکر و احساس می کند برای خوانندگان آشکار سازد. ۴- منش منسجم رمان سال های ابری به موازات مسائل اجتماعی زمانه است. ۵- پرباری و غنای اثر به حداکثر آگاهی ممکن نویسنده مربوط می شود. در این پژوهش کاربرد نظریه ی ساختارگرایی تکوینی گلدمن واحد تعریف و بیان در تجزیه و تحلیل متن قرار داده شده است و با استفاده از جهان بینی اثر و انطباق آن با طبقه ی اجتماعی نویسنده ی اثر به تحلیل متن پرداخته می شود.

مبانی نظری پژوهش

نخستین نظام منسجم در جامعه شناسی ادبیات زاییده ی اندیشه های جورج لوکاک بعد از جنگ جهانی دوم است که به وسیله ی یکی از پیروان او یعنی لوسین گلدمن به طور منظم به رشته ی تحریر در می آید. «روش گلدمن برای مطالعه ی واقعیت های انسانی و اجتماعی ساخت گرایی تکوینی genetic structuralism نام دارد.» (راودراد، ۱۳۸۲: ۸۶) ساختارگرایی تکوینی یعنی بحث و دقت در ساخت هایی که اثر را به وجود می آورد و این از نظر گلدمن جهان بینی طبقات اجتماعی است. نویسنده متعلق به یک طبقه ی اجتماعی است و خواه ناخواه جهان

بینی همان طبقه را بازتاب می دهد. پس اثر هنری را در حقیقت یک نفر نمی آفریند بلکه یک طبقه آن را می سازند. آفریننده ی واقعی آثار هنری طبقات اجتماعی هستند. «مفاهیم جهان نگری و فرد استثنایی مهمترین ابزار مفهومی گلدمن هستند که در این روش برای تبیین آثار هنری و ادبی مورد استفاده قرار گرفته اند.» (همان منبع، ۹۲) مفهوم جهان نگری در اندیشه ی گلدمن به طرز تفکر یک گروه در برهه ای از زمان اشاره دارد و او خلاقیت فردی نویسنده و هنرمند را در فرایند آفرینش هنری و ادبی کم اهمیت می داند. او با توجه به نظریه ی مارکسیسم، طبقات اجتماعی را زیربنای جریان های فلسفی، ادبی و هنری می شمارد. (گلدمن، ۱۳۷۷: ۶۶ و ۶۷) «هنرمند بزرگ همانا فردی استثنایی است که در عرصه ای معین یعنی در عرصه ی آثار ادبی (یا آثار نقاشی، نظری یا فلسفی، موسیقایی و غیره) جهان خیالی منسجم یا تقریباً منسجمی می آفریند که ساختارش با ساختاری که مجموعه ی گروه به آن گرایش دارد منطبق است.» (گلدمن، ۱۳۷۱: ۳۲۱). گلدمن معتقد است که نویسنده واقعی انتزاعی را که ریشه در جهان خارج ندارد خلق نمی کند بلکه واقعی تخیلی می آفریند که نسبتی مستقیم با واقعیت اجتماعی دارد. این واقعیت اجتماعی عرصه ای است که نویسنده در پیرامون آن زندگی می کند و تنها فرم هنری رمان است که این واقعیت صریح اجتماعی را تبدیل به امری زیبایی شناختی می کند. فاکتور مهم ساخت گرایی تکوینی، پایگاه اجتماعی نویسنده و گروهی است که او بدان تعلق دارد. بنابر ساختار گرایی گلدمن که ما در تحلیل این رمان از آن به عنوان چارچوب نظری بحث استفاده کرده ایم افراد با میراثی از شاخصه های اقتصادی معرفی می شوند و آنچه که می پسندند و یا نمی پسندند به پایگاه اجتماعی آنها بر می گردد. بر این اساس جهان بینی که در رمان ارائه می شود و بیانگر طبقه ی اجتماعی شخصیت های رمان است، حکایت از پایگاه اجتماعی نویسنده و نوع نگاه او به مسائل اجتماعی، سیاسی و فرهنگی زمان مطرح شده در رمان دارد. گلدمن، اثر ادبی را از پدید آورنده ی آن مستقل و محصولی از ساختار اجتماعی - فرهنگی، اقتصادی و سیاسی دوره ای خاص می دانست. "لوسین گلدمن"

۱۴۲

قهرمان رمان را فردی مسئله دار می داند که در جامعه ای که ارزشهای کمی مانند کالا و سرمایه اهمیت اساسی دارد، ارزش های اصیل، کیفی و راستین (مانند: عدالت، آزادی و عشق) را جستجو می کند. بنابراین در ساخت گرایی تکوینی گلدمن «کارپرداز اصلی اثر گروهی است که این جهان بینی در اندرون آن تدارک یافته است، نه نویسنده که کارگذار است.» (گلدمن، ۱۳۶۹: ۱۱) در این شیوه علاوه بر اینکه به جنبه های اقتصادی خلق اثر ادبی توجه دارند و همچنین میزان پذیرش اثر از طرف خوانندگان را در نظر می گیرند، محتوای اثر ادبی و رابطه ی آن را با جامعه ای که اثر در آن خلق شده است را بررسی می کنند و به جای توصیف محتوای اثر ادبی به بررسی محتوا و فرم اثر ادبی و رابطه ی آن با جهان نگری در یک دوران خاص می پردازند. همچنین گلدمن مطرح می کند که «تنها تعداد محدودی از آثار ادبی ارزش تحلیل جامعه شناختی را دارند. اینها آن دسته آثاری اند که در آنها تجربه ی گروه و ساخت آگاهی جمعی آن دقیقاً توسط نویسنده منعکس شده است.» (راودراد، ۱۳۸۲: ۹۱) و از آنجا که رمان سال های ابری این ویژگی را در خود نمود داده است، ارزش تحلیل جامعه شناختی را دارد. در ساختار گرایی تکوینی از جهان بینی مطرح شده در متن به جهان بینی فرد نویسنده پی می بریم و همچنین از جهان نگری نویسنده در نهایت به جهان نگری گروه اجتماعی که نویسنده در آن قرار دارد می رسیم. «ساخت گرایی تکوینی یک روش دیالکتیکی است که از طریق آن ما به طور دائم در جهت اصلی و ابتدائی حرکت می کنیم و نه تنها از متن به فرد بلکه از فرد به گروه اجتماعی که او جزئی از آن است می رویم.» (همان منبع، ۹۷)

خلاصه ی رمان سال های ابری^۱: وقایع رمان از دید شریف که کودکی ۳ الی ۴ ساله است تعریف می شود و به داستان زندگی او می پردازد. شرکت نفت ایران که در آن سالها با عنوان "کمپانی" شناخته می شد در دست انگلیسی هاست. شغل اصلی بوچان (پدر

۱ - رمان سال های ابری درویشیان در ۱۶۲۲ صفحه و در چهار جلد، نوشته شده است. نویسنده در این رمان برای پرداختن به زبان فارسی با گویش کرمانشاهی از واژگان و اصطلاحات کرمانشاهی نیز استفاده کرده است و در آخر جلد چهارم واژه نامه ای برای آن تدارک دیده است. این رمان به زبان های انگلیسی، فرانسوی، روسی، آلمانی، عربی، کردی، ارمنی و در سال ۱۳۸۳ به زبان فنلاندی ترجمه شده است.

شریف) آهنگری است. وضعیت آهنگری کساد است و او هم هر زمان وقت کند می رود دم در کمپانی تا شناسنامه اش را به دست متصدی برساند. بوچان پدر اخمو و گرفته ای است و بچه هایش از او می ترسند. پدری مذهبی که هر روز صبح بعد از نماز کتاب دعایش را باز می کند و دعای آن روز را می خواند. کرمانشاه در این دوران در جریان جنگ دوم جهانی است. جنگ وضعیت اقتصادی مردم را بدتر کرده است. قحطی است. بی بی (مادربزرگ شریف) با پارتنی بازی سلیم (دایی کوچک شریف) را وارد کمپانی نفت می کند. فعالیت های کارگران بر علیه مافوق که در واقع انگلیسی ها هستند که صاحب کمپانی - شرکت نفت ایران و انگلیس - هستند با دزدی از سیم های مسی سرخ رنگ کمپانی خود را نشان می دهد. بوچان و خانواده اش به خانه ی کوچکی اسباب کشی می کنند که بسیار قدیمی است. همسایه ی جدید آمیرزا ترناچی است. آمیرزا همیشه مست است و طرفدار پرو پا قرص هیتلر. با اصرار ننه، شریف را که مدرسه اش دیر شده نام نویسی می کنند. به خانه ی دیگری اسباب کشی می کنند. این خانه لب آبشوران است و اهالی آن هر چند وقت یکبار با سیل درگیرند و سیل به خانه هاشان آسیب می زند. خانه ی بعدی در علافخانه است. در یکی از اتاق های همسایه آقا مرتضی و نیرالسادات زندگی می کنند. آقا مرتضی حروفچین است و شریف را با مجله و کتاب آشنا می کند. سی ام تیر ماه مردم با کفن سفید برای تظاهرات و اعتراض به سبزه میدان می روند. شعار مردم "یا مرگ یا مصدق" است. در خیابان ها تظاهرات است و بین طرفداران مصدق و پان ایرانیست ها درگیری به وجود می آید. دایی سلیم با رفقایش در خانه جلسه می گذارد. روز ۲۸ مرداد زاهدی کودتا کرده است. خیلی از رفقای سلیم را دستگیر کرده اند. دایی سلیم هم فراری است. مردم از وضعیت سیاسی دلسرد شده اند. کارگرهای کارخانه دوباره دزدی از کمپانی را شروع کرده اند. شریف توده ای شده است. دایی سلیم نسبت به حزب بدبین شده و

از آن کناره گیری می کند و می خواهد که شریف را از اشتباه باز دارد چون خودش را مسئول افکار سیاسی شریف می داند. بوچان به خاطر قاچاق تریاک در زندان تهران است. ننه با بچه ها به اتاقی که سلیم برایشان در خانه ی تازه سازش در نظر گرفته اسباب کشی می کنند. شریف در مدرسه ی نوبنیاد گیلان غرب معلم کلاس دوم می شود. معلمان مدرسه های تهران در روز ۱۲ اردیبهشت اعتصاب می کنند در گیلان غرب هم معلم ها سر کلاس نمی روند. دولت شریف امامی سقوط می کند. امینی نخست وزیر می شود. با انتقالی شریف به شاه آباد غرب موافقت شده است. روز ۱۵ خرداد ۱۳۴۲ برخورد خونینی بین مردم و نیروی مسلح رخ داده و عده ای کشته و زخمی شده اند. شریف درباره ی جوایش به صحت خبرهای رادیو سر کلاس در کرمانشاه به مدت کوتاهی بازداشت می شود. در طاقچه ی خانه ی دایی سلیم عکس امام خمینی را می بیند. شریف برای شرکت در کنکور به تهران می رود و در دانشکده ی ادبیات مشغول تحصیل می شود. شریف و دوستش خداکرم را در معبد آناهیتا دستگیر می کنند. با خداکرم برای جمع آوری متل ها و افسانه های مردم کرمانشاه به کنگاور آمده بودند. شریف با مردم در یادداشت هایش در مورد اصلاحات ارضی حرف زده است. شریف و خداکرم را به ساواک کرمانشاه می برند. پاهایشان را شلاق می زنند. اوضاع زندان خیلی بد است. شریف را در ساواک برای اعتراف گرفتن شکنجه می دهند. اول دی ماه ۱۳۵۰ شریف آزاد می شود. برای ادامه ی فوق لیسانسش با ننه به تهران برمی گردد. با همکلاسی هایش اعلامیه پخش می کنند. شریف و همکلاسیش در دانشسرای عالی برای استاندارد کردن تست ها ی دوره ی راهنمایی به میاندوآب می روند. در آنجا شریف را بازداشت می کنند و به ساواک تهران برمی گردانند. شکنجه اش می کنند و دوستان همزمش را نشانش می دهند که همه دستگیر شده اند. چهارمین کتاب شریف هم سانسور شده است. شریف با دختر دایی اش شهرناز ازدواج می کند. شریف کتاب فروشی کوچکی راه می اندازد. بعد از چهار ماه که از ازدواج شریف و شهرناز می گذرد، شریف را در کتاب فروشیش دستگیر می کنند و به سلول می برندش. شریف به یازده

دوران کودکی راوی، خواننده حس می کند که وقایع را از دید کودکی مشاهده می کند. در دوران کودکی شریف، نویسنده بیشتر وقایع و باورهای عامیانه را نمود می دهد. در واقع نویسنده با توجه به منطق زندگی، دوران کودکی را دوره ی آشنایی با باورهای سنتی دانسته است. راوی رمان که قهرمان داستان است با رشد جسمی و عقلی وارد دورانی می شود که به چرایی موضوعات می پردازد. البته باید به این مسئله توجهی عمده داشت که جامعه ی رمان در جریان تحول و پیش رفتن به سوی مدرنیته است و خواه ناخواه اثر باور عامیانه در چنین جامعه ای رنگ می بازد. نویسنده از طریق راوی اول شخص که در دوران کودکی به سر می برد در ابتدا به نشان دادن فرهنگ عامه ی خانواده و طبقه ی مذکور تلاش کرده است. در این دوران که شخصیت اصلی کودکی خود را می گذراند با توجه به روند واقعی زندگی، انتقال فرهنگ عامه و دیدگاه مذهبی به کودکان را در خانواده شاهد هستیم. با بزرگ تر شدن شخصیت اصلی مسائل مطرح در رمان رنگ و بوی دیگری به خود می گیرد. خواننده با مسائل سیاسی و اجتماعی دوران آشنا می شود. همچنین نویسنده از طریق انتخاب این زاویه دید و رشد و بلوغ ذهنی شخصیت اصلی نحوه ی پیدایش افکار توده ای را در جامعه ی ایران نشان داده است. نویسنده توانسته توانایی خود را در استفاده از این زاویه ی دید نشان دهد. یکی از ایرادهایی که درباره ی زاویه دید من راوی مطرح است توانا نبودن راوی در اشاره به ویژگی های شخصیتی مثبت خود است. اما درویشیان با مهارت تمام این مشکل را حل کرده است. او اشاره به من راوی و نشان دادن خصوصیات او را در حرف های دیگر اشخاص داستان از جمله بی بی گذاشته است. تنها ایرادی را که می توان به نویسنده در مورد کاربرد این زاویه دید وارد ساخت در ص ۱۱۲۴ است. شریف در مورد حرکات و رفتار فردی به تعریف می پردازد که از او فاصله دارد و نمی تواند اینقدر دقیق حرکات او را نظاره کرده باشد در حالی که راوی پشتش به آن فرد است. همچنین در مورد نحوه ی خواستش به خواننده خبر می دهد: «تند از او دور می شوم. می خواهد باز هم خودش را به من برساند. اما من خیلی از او فاصله دارم. روی زمین تف می اندازد. خودش را به پیاده رو می رساند. کمر درختی را در بغل

می‌گیرد و دو سه بار سر خود را به تنه‌ی درخت می‌کوبد.» در پایان نویسنده توانسته از طریق راوی اول شخص، خواننده را با خود همراه کند و اعتمادش را به آنچه می‌گوید، جلب کند.

در عین حال درویشیان با رئالیسم قوی‌ای که در رمانش به کار برده برای خیل خوانندگانی که در این سال‌ها زیسته‌اند، با تداعی حوادثی که در آن درگیر بوده‌اند به چرایی مسئله پرداخته است. از دیگر مسائلی که رمان، خواننده را با خود به همراه می‌کشد، به تصویر کشیدن فرهنگ عامه و فولکلور کرمانشاه است. خوانندگانی که اهل کرمانشاه می‌باشند با اصطلاحات و کنایات و لطایف بازگو شده در این رمان به احساس نشاط دست می‌یابند. دیگر خوانندگان نیز به دلیل ریشه دار بودن فولکلور ایران و نقاط اشتراک آن در سایر فرهنگ‌ها (مثلاً در مورد تقدس نان، استفاده از انواع روش‌های طب عامیانه برای درمان که چه بسا از ناآگاهی بشر سرچشمه می‌گیرد، انواع باورهای خرافی و...) به چنین احساسی دست خواهند یافت. روبرویی توده‌ی مردم با مدرنیته و ابزار آن در ایران از دیگر نکات شادای بخش در پیگیری رمان مورد نظر می‌باشد.

«بین کلیت یک اثر و کلیت اوضاع اجتماعی دوره‌ای که اثر در آن تکوین یافته است هم عرضی کامل وجود دارد. وظیفه‌ی انسان منتقد ساختگرا یافتن و تحلیل این هم عرضی برای روشن ساختن و دلالت‌های اثر است.» (گلدمن، ۱۳۶۹: ۱۳)

یافته‌ها^۱

چگونگی تأثیر اجتماع بر نویسنده در اثر (جایگاه و طبقه‌ی اجتماعی نویسنده): گلدمن مطرح کرده است که «نویسنده متعلق به یک طبقه‌ی اجتماعی است و خواه ناخواه جهان بینی همان طبقه را بازتاب می‌دهد. پس اثر هنری را در حقیقت یک نفر نمی‌آفریند بلکه یک طبقه آن را می‌سازد.» (شمیسا، ۱۳۸۵: ۲۹۲) پس بر این اساس می‌

۱ - در بررسی موارد مورد نظر از سخنرانی محمد جعفر پوپنده در سال ۱۳۷۶ در دانشکده‌ی علوم اجتماعی دانشگاه تهران یاری جسته‌ام.

توان طبقه ی نویسنده را همانی دانست که در اثر انعکاس داده می شود. در واقع نویسنده در رمان "سال های ابری" با تأکید بر طبقه ی کارگر و نمایاندن زندگی هر روزه و مشکلات و مسائلی که با آن دست و پنجه نرم می کنند، توانسته است از پس این مهم به خوبی بر آید. همچنین برای اطمینان نسبت به این امر می توانیم ادعای خود نویسنده را نیز مطرح کنیم: «... خیلی از زندگیم را در آبسوران نوشته ام. در سال های ابری نوشته ام. در فصل نان نوشته ام...» (درویشیان، ۱۳۸۱: ۱۹۷) بنابراین باید سال های ابری را اتوبیوگرافی نویسنده بدانیم و بر این اساس نویسنده طبقه ی اجتماعی خود را با تمام دغدغه هایش در رمان جلوه داده است.

انسان های اجتماعی در اثر (طبقه ی اجتماعی شخصیت ها): انسان اجتماعی

با طبقه ی خود شناخته می شود و آنچه طبقه ی او را می سازد عبارت است از سازمان اجتماعی تولیدی که فرد در آن قرار دارد، مناسباتی که بین اربابان و خادمین وسایل فنی و جمعی تولید وجود دارد. از جمله سیستم های تأثیر گذار بر اجتماعی شدن عبارتند از خانواده و جامعه. (گیدنز، ۱۳۷۶: ۱۱۵-۸۶) در رمان سال های ابری جلد اول و دوم رمان می توانیم تأثیر جامعه و خانواده را در اجتماعی شدن "شریف" ببینیم. تمام شخصیت های معرفی شده در این رمان نوعی انسان اجتماعی هستند که نویسنده آنها را در قالب طبقات اجتماعی معرفی می کند. طبقه بندی اجتماعی در کشورهای سنتی تر (خاورمیانه و امریکای مرکزی) از دوگانگی فعالیت های اقتصادی (شهر و روستا) و همچنین تسلط بر منابع اقتصادی و اقتدار سیاسی سرچشمه می گیرد. (کمالی، ۱۳۷۹: ۳۲۹-۳۱۹) در رمان "سال های ابری"، "شریف" در یک خانواده ی کارگری متولد می شود. از جمله ویژگی های طبقه ی کارگر افرادی است که در مشاغل یقه آبی و کارهای یدی قرار دارند. (گیدنز، ۱۳۷۶: ۲۴۱) پدر شریف (بوچان) در فصل تابستان به باغداری مشغول است که می توان آن را در دسته بندی کارگران روستایی قرار داد البته شغل اصلی او آهنگری است ولی به دلیل کسادی بازار معمولاً به دنبال مشاغل دیگر است (در این صورت او از طبقه ی میانه به سمت طبقه ی کارگری حرکت کرده است و دلیل این حرکت

جنگ و کسادى بازار است.) از جمله ی این فعالیت ها، کارگرى در شرکت نفت ایران و انگلیس (کمپانى) مى باشد که جزء مشاغل یقه آبی مى باشد. (ص ۳۲) پدر شریف قبلاً خانه ای نیز داشته که آن را از دست داده است. در دوران جنگ جهانی دوم که متفقین وارد ایران شده اند، روز به روز وضعیت اقتصادى افراد بدتر هم مى شود. دایى سلیم از یازده سالگى کارگر کمپانى مى شود. دایى سلیم به عنوان یک کارگر ماهر صنعتى به صورت روزمزد در شرکت نفت کار مى کند. عموالفت کار قاچاق انجام مى دهد، گاهى هم بنايى مى کند و برای مدت کوتاهى هم وارد کمپانى مى شود. بنابراین عموالفت کار ثابتى ندارد و مى توان او را جزء بیکاران محسوب داشت و طبقه کارگر نیمه ماهر هیچ گاه از ویژگی بیکارى به دور نیست. دایى حامد هم که کارگر کوره ی ریخته گرى است بنابراین در ابتدا به عنوان کارگر "بازار کار دومى" مشغول کار است، در روند داستان طبقه ی او به طبقه ی کارگر نیمه ماهر تغییر مى کند. بی بی خیاطى مى کند و ننه در خانه کلاش (گیوه ی کرمانشاهى) مى چیند. تا به اینجا طبقه ی اجتماعى خانواده ی شریف مشخص است او در یک خانواده ی پرولتاریا متولد شده و رشد مى یابد. خانواده ی پدر شریف (بوچان) هم تقریباً "جزء طبقه ی کارگر محسوب مى شوند. عمو آمان مغازه ی کبابى دارد. بنابراین جزء طبقه ی بازاری (مغازه دار) است از طبقه ی میانه ی شهرى. عمو مراد چرخ بستنى فروشى دارد (کارگر نیمه ماهر). عمو گیدان آهنگر است (طبقه ی میانه). بابا حسین با الاغ جنس مى برد به دهات (کارگر نیمه ماهر). در اینجا فقط خانمى است که شغل یدى ندارد. او اثاثیه ی مردم را گرو بر مى دارد و به جایش پول قرض مى دهد. تمام افرادى که در طول داستان معرفی مى شوند، همگى از طبقه ی کارگر هستند. از جمله افرادى که شریف (شخصیت اصلی) از آنها تأثیر گرفته است، "آقا مرتضى" است که کارگر چاپخانه است و جزء کارگر صنعتى ماهر محسوب مى شود و البته منزلت برتر شغلى او از سواد دار بودن او و همسرش نشأت مى گیرد. همگى اینها در خانه ی عمو علی بقال اتاق اجاره کرده اند. عموعلى که بقالى دارد در طبقه ی میانه قرار دارد. او علاوه بر بقالیش، اتاق های خانه اش را نیز اجاره داده است. بنابراین

از درآمد بالاتری نسبت به بقیه برخوردار است. خانواده‌ی شریف یکی از اتاق‌های یاور نخ تاب را اجاره می‌کنند. یاور نخ تاب در داستان به عنوان خرده مالک معرفی می‌شود. او کارگاه نخ تابی کوچکی دارد و دو کارگر که در آن کار می‌کنند. دو کارگر (سرخان و عمو چاوشلی) کارگران نیمه ماهر هستند. همسایه‌ی دیگر که در رمان در چند جای او نام برده می‌شود "آمیرزا ترناچی" است که مغازه دار است و از طبقه‌ی میانه. شریف که بزرگتر شده است یکی از تابستان‌ها به عنوان کارگر نیمه ماهر در مغازه‌ی آهنگری عموهایش کار می‌کند. بی بی، شریف را به تغییر طبقه اش تشویق می‌کند. در طول رمان شریف به اصرار و پافشاری ننه اش به مدرسه می‌رود. درس‌هایش را خوب می‌خواند و همین باعث تغییر طبقه‌ی او می‌شود. برطبق کتاب "... نابرابری‌های اجتماعی": «پایگاه طبقه‌ای بسیاری از آنانی که خود را در زمره‌ی طبقه‌ی خبرگان می‌پندارند را می‌توان در طبقه‌های اجتماعی دیگر، به ویژه طبقه‌ی پایین جستجو کرد. ولی اینان به سبب کارایی و مهارت‌های فنی و حرفه‌ای خود توانسته‌اند به موقعیت اجتماعی خود بهبود بخشیده و از پویایی موجود در جامعه‌ی ایران بهره بگیرند و تغییر طبقه بدهند.» (کمالی، ۱۳۷۹: ۳۲۴) در مدرسه طبقات مختلف اجتماعی حضور دارند. معلم‌های مدرسه همگی جزء طبقه‌ی میانه محسوب می‌شوند. همکلاسی‌های شریف معمولاً از طبقات میانه هستند. کیومرث همکلاسی او که پدرش میزباندار است و از طبقه‌ی خرده مالک که در طبقه‌ی میانه جای می‌گیرد وضع مالی خوبی دارند. در رمان طبقه‌ی اجتماعی او با پالتو کلفت و نرمش، کیفش که همیشه پر از شیرینی و پسته است، چیزهایی که می‌خورد و شریف تا به حال اسمشان را ننشیده و اسکناس‌های جیبش توصیف می‌شود. ایرج که دفتر فیلم دارد نیز جزء طبقه‌ی میانه است و پدرش کارمند شرکت نفت. یکی از نشانه‌های طبقه‌ی میانه و بالای جامعه در بین دانش‌آموزان پسر در این دوران داشتن دفتر فیلم است. دفتر فیلم به دیگر بچه‌ها نشان می‌دهد که صاحبش از طبقه‌ی اجتماعی بالاتری برخوردار است و می‌تواند بیشتر به سینما برود. مدرسه محلی است که طبقات مختلف اجتماع در آن حضور

قبل خالی شده و دارند حرف می زنند... دست هایی که زبر و دور ناخن هایشان سیاه است، دست رفقای دایی سلیم است. دست هایی که تمیزتر است، دست دوستان دایی حامد است که اغلب در بازار و در گاراج مغازه ی ریخته گری و ابزار فروشی دارند.» دایی سلیم در رمان نماینده ی حزب توده است. حزب توده در رمان سال های ابری با کارگرانی که در داستان به حزب می پیوندند معرفی می شود و از آنجا که حزب برای دگرگونی اجتماعی اقدام به راه اندازی اعتصاب های مختلف در سراسر کشور به خصوص از طریق کارگران شرکت نفت ایران و انگلیس می کند می توانیم نقش این کارگران را در تحولات انقلابی و دگرگونی ها ببینیم. در رمان سال های ابری، طبقه ی میانه ی شهری (دایی حامد) که شامل قشر مغازه داران از طبقه ی بازاری می شود با پیوستن به حزب جبهه ی ملی به مقابله با حکومت می پردازد. از جمله دیگر قشرهای طبقه میانه می توان از طبقه ی خیرگان یاد کرد که شامل افراد تحصیل کرده ی دانشگاه ها و مراکز عالی می شوند. نویسنده مبارزه و فعالیت سیاسی گروه روشنفکران را از طریق نوشتن و پخش اعلامیه عنوان کرده است. مبارزه بر علیه حکومت حاکم در بین گروه روشنفکران ادامه دارد. همچنین اعتصاب در بین معلم ها نیز که خود را از قشر های محروم جامعه می دانند و این گروه نیز به آگاهی طبقاتی رسیده اند، شکل گرفته است. شریف راه درس خواندن و سوادآموزی را برای مبارزه و در جریان اتفاقات آن سال ها قرار گرفتن بر می گزیند. در ادامه ی رمان، خواننده متوجه فعالیت های سیاسی شریف می شود و قصد نویسنده در این تغییر طبقه برای شریف، آگاه کردن مخاطبش از روند تغییرات در مبارزات سیاسی ایران و تغییر مطالبات برای داشتن انقلاب است. در واقع درویشیان با نشان دادن فعالیت ها و اعتراض و اعتصاب ها برای براندازی نظام از زمان شکل گیری حزب توده در ایران در مهر ۱۳۲۰ روند اعتراض های اجتماعی را نشان می دهد تا به سال ۱۳۲۸ که مصدق برای اعتراض به خود شاه ائتلاف وسیعی به نام جبهه ی ملی تشکیل می دهد و گروهی از سیاسیون، دانشجویان دانشگاه و اصناف بازار را با خود همراه می کند. بعد از سال ۱۳۳۲ با کودتا بر علیه مصدق و دستگیری سران و اعضای حزب توده و تضعیف آنان این گروه های مبارز

۱۲۲۸ شکل می‌گیرد. نماینده‌ی این حزب در رمان دایی حامد است. از طبقه‌ی میانه‌ی جامعه محسوب می‌شود و مغازه‌ی ریخته‌گری دارد. طرفدار پر و پا قرص مصدق است و در ۲۷ تیر ۱۳۳۱ کفن پوشان برای حمایت از مصدق به تهران می‌رود. قیام ۳۰ تیر از جمله وقایع تاریخی است که شهر کرمانشاه به طرفداری از دکتر مصدق به پا می‌خیزد. عموالفت در رمان نماینده‌ی افراد مذهبی طرفدار آیت الله کاشانی است که به مخالفت با حزب توده می‌پردازد البته آیت الله کاشانی فقط در مورد ملی کردن صنعت نفت با دکتر مصدق همراه بود و بعد از آن که دکتر مصدق تصمیم به اصلاحات اجتماعی می‌گیرد او به مخالفت می‌پردازد و در رمان هم افراد مذهبی طرفدار کاشانی که نماینده‌ی آنها در رمان عموالفت است نسبت به اقدامات دکتر مصدق خرده‌گیری می‌کنند. گروه دیگری از پان ایرانیست‌ها به رهبری پزشکپور با حمایت از شاه با تمایلات فاشیستی به عنوان ابزار تبلیغی برای نظام شاهنشاهی تبدیل شدند. نمایندگی این گروه را لات‌های کرمانشاه که نویسنده در جریان رمان از آنها خوب یاد نمی‌کند به عهده دارند همچنین "شهنشاه یا آقای پاپی"، همسایه‌ی خانواده‌ی شریف در بین این گروه دیده می‌شود. شهنشاه که پسرش در گارد سلطنتی است از طرفداران دو آتشی‌ی حکومت پهلوی است و به اغراق درباره‌ی آنها می‌پردازد. احتمالاً "قصد نویسنده در نمایاندن چنین فردی که به طرفداری از خانواده‌ی پهلوی می‌پردازد و هیچ بهره‌ای از امکانات رفاهی در زندگی ندارد و در یک خانه با شرایط بسیار بد - لب آبشوران - زندگی می‌کند، نشان دهنده‌ی سطح آگاهی این گروه و نیز طرفداران نظام سلطنتی است که حتی کودکان رمان هم به گفته‌های این مرد با دید تمسخر نگاه می‌کنند. از دیگر گروه‌های هدفمند می‌توان به گروه‌های روشنفکران اشاره کرد که قشر تحصیل کرده‌ی جامعه را تشکیل می‌دهند. اینان کسانی هستند که در اعتراض به رژیم حاکم در دانشگاه‌ها فعالیت می‌کنند. نماینده‌ی این گروه در رمان "شریف" می‌باشد. در واقع شریف که در یک خانواده‌ی فقیر و از طبقه‌ی کارگر رشد می‌کند با افکار دایی سلیم به عنوان نماینده‌ی حزب توده تغذیه می‌شود. در عین حال می‌توان افکار ملی‌گرایانه‌ی او

را که تحت تأثیر دایی حامد به عنوان نماینده ی جبهه ی ملی به وجود می آید و نیز به خاطر وقایع اجتماعی مثل ملی شدن صنعت نفت و ... دید. بنابراین او با مجموعه ای از افکار ملی و توده ای وارد جامعه می شود، به تحصیلات عالی می پردازد و در دانشگاه در کنار دیگر همکلاسان خود به مبارزه علیه رژیم ادامه می دهد. با این وجود نویسنده اشارات مکرری نسبت به افکار چپ و توده ای او دارد. در نهایت آگاهی طبقاتی که بین او و دیگر همکلاسی هایش به عنوان طبقه ی خیرگان و روشنفکران و بین طبقه ی کارگری به وجود می آید منجر به انقلاب ۱۳۵۷ می شود. مذهب به عنوان نیروی اجتماعی تأثیرگذار همیشه در تاریخ ایران مطرح بوده است. بخصوص که در انقلاب ۱۳۵۷ ایران، نقش مذهب بسیار پررنگ است. در آغاز رمان مورد نظر، نیروی مذهبی را از طریق "عمو الفت" می شناسیم. عمو الفت معمولاً کاری به اوضاع و احوال مملکت ندارد. جهت گیری افراد داستان مطابق با روند تاریخی آن است.

ارزشهای فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و ایدئولوژیکی که اثر ترویج می

کند یا زیر سؤال می برد: می دانیم که انقلاب در جامعه ای به وقوع می پیوندد که تعادل اجتماعی بر هم می خورد. از دلایل بر هم خوردن این تعادل، تغییر ارزش ها است. (گیدنز، ۱۳۷۶: ۶۶۸) نویسنده در رمان در جلد اول و دوم و در نشان دادن ارزش های فرهنگی مردم بسیار موفق عمل کرده است. در جلد سوم و چهارم توجه مؤکدی به این باورها و ارزش ها نداشته است و خواننده و مخاطب این رمان از سال ۱۳۳۲ به بعد کمتر در جریان این باورها قرار دارد. هرچند که نویسنده به صورت مشخص به باورها و ارزش های مردم اشاره نکرده است - از آنجایی که راوی رمان اول شخص است و راوی در این دوران کمتر در محیط خانه که محل آشنایی او با باورهاست به سر می برد بنابراین کم رنگ شدن باورها در رمان طبیعی جلوه می کند- با این وجود مخاطب خیلی از این ارزش ها را که در وجود "شریف" نهادینه شده است، می بیند. به عنوان مثال ارزش مبارزه را در فعالیت های سیاسی "شریف" می توان درک کرد؛ ارزش دانش و درس خواندن را در پشتکار او برای علم آموزی؛ ارزش های سیاسی

و ایدئولوژیک او برای آگاهی مردم و ... در عین حال خواننده با آنکه به طور مستقیم با تغییر ارزش های دیگری مانند ارزش های سلامتی و ... روبرو نمی شود از همین نپرداختن نویسنده به اینگونه موارد باید نتیجه بگیریم که این ارزش ها تغییر کرده است و تغییر ارزش ها از جمله عوامل بر هم خوردن تعادل اجتماعی برای رسیدن جامعه به انقلاب است. از آنجا که نویسنده در نشان دادن طبقه ی کارگر تلاش کرده است و شخصیت اصلی رمان جزء طبقه ی کارگر محسوب می شود بنابراین ارزش های این طبقه نیز منعکس شده است.

- ارزش های فرهنگی: ارزش اعتقاد به دیدن نتیجه ی عمل: برای این مورد شواهدی چند در رمان ذکر شده است: به عنوان مثال در بخش "یک جوظلم، یک گندم رحم" نویسنده ماجرای داستانی سرکار نریمانی (بوکسواد) را به تصویر می کشد که بر اثر ظلمی که نسبت به روستاییان بی پناه داشته است به مریضی سختی دچار می شود و می میرد. خود بوکسواد علت مریضی اش را ستمی می داند که در حق مردم بی پناه انجام داده است. (ص ۳۷، ۶۰ و ۹۰۵) نویسنده بدون جهت گیری ارزشی در برابر ارزش های مطرح در جامعه، به انتقال آن پرداخته است. در مثالی دیگر که بی بی از آتش گرفتن مغازه ی پسر حاجی پولاد لبخند رضایتی گوشه ی لبش نقش می بندد اشاره به همین اعتقاد طبقه ی کارگر در برابر طبقه ی سرمایه دار است. با آنکه در هیچ جای داستان اشاره ای به ظلم حاجی پولاد نشده است و این ارزش در واقع انزجار طبقه ی کارگر از طبقه ی سرمایه دار و تضاد طبقاتی را در بر گرفته است. ارزش فرهنگی دیگر حکایت از مقاومت طبقه ی کارگر در برابر مظاهر مدرنیته دارد. (ص ۳۳۵، ۱۱۴۵، ۳۰۱، ۳۵۴ و ۹۸۹) این ارزش فرهنگی که ریشه در قناعت و صرفه جویی دارد در واقع نقطه ی مقابل مدرنیته است که با طبقه ی سرمایه دار معنی یافته است و ارزشهای این طبقه را تبلیغ می کند. همچنین مصرف زدگی که از ویژگی های طبقه ی سرمایه دار است و طبقه ی کارگر نسبت به آن احساس رضایت نمی کند نشان داده شده است. استفاده از برق در طبقات کارگری که نشان از همه گیر شدن آن در سطح جامعه دارد از حرکت جامعه به سوی

های زندگیشان دخالت دارد. شخصیت اصلی رمان که از طبقه‌ی روشنفکران جامعه محسوب می‌شود از کودکی شاهد این باورهای دینی است و نویسنده با انعکاس این باورها از دید او در رمان توجه خواننده را به خرافی بودن این اعتقادات که ریشه در بیسوادی آنها دارد جلب می‌کند. (ص ۳۱۵ و ۳۳۷، ۵۰۷) ارزش مبارزه در برابر ظلم شخصیت شریف را می‌پروراند و در اجتماعی شدن او تأثیر بسزایی دارد. تأثیر این ارزش را در فعالیت‌های شریف می‌توان دید. شریف به یک مبارز و انقلابی تبدیل می‌شود. در جریان داستان با روحیه‌ی انقلابی و مبارز شخصیت‌های رمان و مردم کرمانشاه آشنا می‌شویم و ارزش به مبارزه را می‌توانیم در افسانه‌ها و خاطرات تاریخی افراد ببینیم که یادآوری این نکات از ارزش بودن چنین مبارزاتی در جامعه‌ی آنها حکایت می‌کند. (ص ۶۵ و ۵۴، ۶۶) ارزش دیگری که خواننده در رمان "سال‌های ابری" با آن روبرو می‌شود، ارزش غیرت است. (ص ۸۱۳، ۴۳۲، ۱۷۹ و ۸۱۳) نویسنده به ارزش‌های فرهنگی - اجتماعی دیگری نیز در رمان اشاره دارد که بسامدی ندارند و از آن جمله: در ص ۴۹۰ نویسنده ارزش به جا آوردن آیین ملی چهارشنبه‌سوری را ذکر کرده است و نشان داده که با وجود فقر و با توجه به اهمیت این آیین به آن پرداخته شده است. نویسنده در جلد اول و دوم رمان به ارزشی در بین مردم اشاره می‌کند، که درمان بیماری‌ها از طریق باورهای خرافی است. در ایران همیشه امور پزشکی و درمان مورد توجه بوده است و پرداختن به این دانش در فرهنگ ایران بسیار با ارزش بوده است و وجود کسانی مانند "ابن سینا و ..." دلیل بر این مدعاست. در رمان هم می‌توانیم اهمیت مردم را نسبت به ارضای نیاز سلامتی ببینیم که برای ارضای این نیاز از چه ابزارهایی استفاده می‌کنند. در واقع خود این ابزار برای تأمین ارزش سلامتی در جامعه‌ی آن دوران تبدیل به ارزش شده است و همگان در چنین جامعه‌ای از این روش‌ها استفاده می‌کنند. این طب عامیانه که معمولاً "توسط زنان انجام می‌شده، دلیل دیگری بر فقر مردم بوده است. با کم‌رنگ شدن باورهای عامیانه در نتیجه‌ی حرکت جامعه به سوی مدرنیته، پیشرفت علوم پزشکی و استفاده‌ی همگان از آن، باز هم مردم به دلیل فقرشان به پزشکی

می‌شود، فرهنگ سازی جدی‌ای در شناساندن ارزش نفت صورت نگرفته بود و توده‌ی مردم هنوز شناختی نسبت به این گنجینه‌ی سیاه نداشتند و این مورد به خوبی در رمان (ص ۶۸) نمایانده می‌شود.

ارزش سیاسی - ایدئولوژیک: ارزش‌های ایدئولوژیک و سیاسی متعدد و مختلفی در رمان مطرح می‌شود. خواننده در رمان در جریان ارزش‌های ایدئولوژیک و سیاسی طبقه‌ی کارگر که با عنوان حزب توده معرفی می‌شود و همچنین ارزش‌های ملی‌گرایانه‌ی جبهه‌ی ملی، قرار می‌گیرد. در واقع این ارزش‌های ایدئولوژیک است که جامعه را به سمت انقلاب هدایت می‌کند و مبارزان سیاسی در جامعه برای محقق شدن آن ارزش‌ها تلاش می‌کنند. البته ارزش‌های ایدئولوژیک طبقه‌ی حاکم را در رمان که از طریق طبقه‌ی سرمایه‌دار ترویج می‌یابد هم می‌توان دید. در ص ۷۰۲ میرزا پولاد که از طبقه‌ی سرمایه‌دار محسوب می‌شود نظرات خود را درباره‌ی وضعیت جامعه مطرح می‌کند. ایدئولوژی و ارزش‌های سیاسی حزب پان ایرانیست‌ها نیز از طریق آمیرزا ترناچی که نماینده‌ی این حزب در رمان است در ص ۲۳۰ مطرح می‌شود. ملی‌گرایی جزء ارزش‌های سیاسی و ایدئولوژیک اصلی است. در رمان سال‌های ابری با ارزش‌های بسیاری که دلالت بر ملی‌گرایی دارد آشنا می‌شویم. بعد از ملی‌شدن صنعت نفت، حزب توده که بر خلاف جهت جبهه‌ی ملی فعالیت می‌کند، ایدئولوژی بر خلاف ملی‌گرایی دکتر مصدق را تبلیغ می‌کند. روند جریان‌ات سیاسی بعد از سال ۱۳۳۲ همراه با تضعیف حزب توده و سرکوب ملی‌گرایان، مبارزانی - بخصوص طبقه‌ی کارگر - را که با ایدئولوژی حزب توده مبنی بر دوری از دین، مخالف شده بودند به سوی ایدئولوژی و ارزش‌های تازه‌ای کشاند. در قیام تاریخی ۳۰ تیر شعار مردم که حاکی از انزجار آنها از رژیم حاکم است، ایدئولوژی و ارزش‌های سیاسی موجود در بین عامه‌ی مردم را نشان می‌دهد. شعارهای مردم می‌تواند نشان‌دهنده‌ی ایدئولوژی و ارزش‌های سیاسی پنهان در جامعه باشد. در جلد سوم رمان با شعارهایی از مردم روبرو می‌شویم که کاملاً رنگ و بوی دینی دارد. مردم روستای

بگذراند و برای آنها شخصیت های مجزا قابل شود و با قائل شدن ویژگی های منحصر به فرد برای این افراد آنها را از دیگران متمایز کرده است. شخصیت "عمو الفت" در رمان با مذهبی بودن و محافظه کار بودنش شناخته می شود. "بی بی" را با کاربرد اصطلاحات و الفاظ عامیانه و همچنین کاربرد طب عامیانه اش می شناسیم. "بوچان" آدم ساده و مذهبی ای است که دیگران سرش کلاه می گذارند، در عین اینکه بسیار بداخلاق و تند مزاج است. "ننه" زن ساده ای است که با فداکاری و تلاشش برای سیر کردن شکم بچه هایش شناخته می شود. قهرمان اصلی رمان "شریف" در دوران کودکی بچه ی خوبی است و این جمله که «تو نمی توانی آدم بدی باشی. تو در یک روز عزیز به دنیا آمده ای!» چندین بار در رمان بازگو می شود و این جمله می تواند مصداق شخصیت او باشد. شریف معلم مهربان و توانمندی است و تا جایی که می تواند به دیگران کمک می کند البته نویسنده در رمان به ساده بودن او نیز اشاره دارد که از جمله خصایل منفی برای اوست. شخصیت های دیگر رمان هم کاملاً واقعی به خواننده معرفی می شوند. در واقع قهرمانان رمان درویشیان از درون جامعه به رمان آمده اند و تصنعی نیستند. از دلایل دیگر واقعی جلوه کردن رمان برای خواننده ارائه ی رخدادهای رمان از طریق راوی اول شخص است و بنابراین نویسنده اعتماد مخاطب را از این طریق جلب کرده است. رمان از دوران کودکی "شریف"، شخصیت اصلی رمان، آغاز و وقایع از دید او تعریف می شود. در واقع خواننده زندگی کودکی تا بزرگسالی او را از زبان خودش می شنود و بنابراین همذات پنداری عمیقی با او حس می کند. از دیگر مشخصات آثار رئالیستی روبرویی مخاطب با اصطلاحات و تعبیر و نکته های زندگی مردم است و این رمان به عنوان گنجینه ای از آداب و رسوم و فرهنگ عامه (فولکلور) کرمانشاه شناسانده می شود. در جلد اول و دوم رمان که "شریف" دوران کودکی و نوجوانی خود را می گذراند، خواننده از خلال داستان با افسانه ها و متل هایی که در شهر کرمانشاه رواج دارد، آشنا می شود. این مسئله به بعد رئالیستی رمان کمک کرده است و مخاطبی که رمان را می خواند به این احساس می رسد که در یک زندگی واقعی قرار گرفته است. به

خصوص خواننده ای که خود از شهر کرمانشاه باشد چنین تجربیاتی را از زندگی در کرمانشاه دارد و به دلیل اشتراک در فرهنگ فولکلور مردم ایران زمین هر خواننده ای از شهرهای قدیمی و تاریخی ایران می تواند به چنین امری حکم کند. از آنجا که نویسنده خود در مصاحبه هایش از جمع آوری فولکلور مردم یاد کرده است (درویشیان، ۱۳۸۱: ۱۷۲)، بنابراین این جنبه از رمان هم در بعد رئالیستی رمان تأثیر گذار بوده است. از خلال این رمان زندگی اجتماعی مردم آن روز کرمانشاه و همچنین نقش آنان در حرکت ها و جنبش های اساسی مردم بر علیه رژیم پهلوی را می توان دید. این ادعا از طریق کتاب "تاریخ مفصل کرمانشاهان" که کتابی معتبر در زمینه ی جنبش های سیاسی مردم کرمانشاه است، قابل اثبات است. مردم کرمانشاه در آن دوران با سه حرکت اصلی نهضت ملی شدن صنعت نفت، قیام ۳۰ تیر و کودتای ۲۸ مرداد، مخالفان رژیم را همراهی نمودند. پیرترین فرد خانواده "عموالفت" از یار محمد خان کرمانشاهی یاد می کند که در بدترین شرایط به کمک ستارخان آمده است. یار محمد خان شخصیتی حقیقی و حقوقی است و نویسنده با استفاده از این اشخاص حقیقی بعد رئالیست رمان را قوی کرده است. همچنین در رمان های ابری ما با پدیده هایی مثل قحطی، بیکاری، گرسنگی، بیماری و ... روبرو می شویم که همه از وضعیت کرمانشاه در جنگ جهانی دوم و ورود متفقین به ایران حکایت دارد و همچنین هم عرضی این وقایع در رمان با وقایع تاریخی این دوران در کتاب های تاریخی قابل مقایسه است. ضمناً استفاده ی نویسنده از اسامی واقعی محلات و کوچه ها نیز تأثیر فوق العاده ای در واقع گرا بودن رمان و دادن چنین احساسی به خواننده داشته است. در نهایت، تا آنجا بعد رئالیستی رمان پرننگ است که برای اطلاع از وقایع تاریخی و اجتماعی کرمانشاه در سال های ۱۳۵۷ - ۱۳۲۰ می توان به رمان سال های ابری رجوع کرد.

نتیجه گیری و سرانجام سخن

کارپرداز اصلی رمان سال های ابری، گروه و طبقه ی اجتماعی کارگر است که نویسنده نیز

عضو آن گروه و طبقه بوده و با نمایانند طبقه ی کارگر پایگاه اجتماعی خود را آشکار کرده است. نویسنده، جهان بینی طبقه ی کارگر و آگاهی جمعی آنها را برای خوانندگان آشکار کرده است. او در واقع رمان سال های ابری را به دو قسمت تقسیم کرده است. در بخش اول رمان که سال های قبل و اندکی بعد از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ را در بر می گیرد، توانسته روند آگاهی طبقاتی شکل گرفته در طبقه ی کارگر را نشان دهد و همچنین خواسته ی آنها را در آگاهی ممکن این گروه که همانا وقوع انقلاب است نشان دهد ولی از آنجا که انقلاب سوسیالیستی در ایران به وقوع نمی پیوندد و نویسنده به تاریخ موثق بسیار پایبند است، در بخش دوم رمان، انقلاب به یک رخداد روشنفکری برای دسترسی به آزادی بیان و دموکراسی تغییر جهت می دهد. در این میان نویسنده تغییر طبقه ی شخصیت اصلی رمان را با توجه به وقایع سیاسی و تاریخی آن دوران انجام داده است. در واقع این انقلاب که با دایی سلیم و دایی حامد به عنوان طبقه ی کارگر و میانه آغاز می شود در نهایت به دست فرد روشنفکری از "طبقه ی خبرگان" مانند شریف می افتد و به مقصد نهایی می رسد. نویسنده در این جا نکته ی دیگری را هم به صورت پنهان بازگو می کند و آن هم این است که طبقه ی روشنفکر نیز مطالبات کارگری دارد زیرا او نیز از طبقه ی کارگر برخاسته است. نویسنده گروه های مختلف فعال سیاسی را کم و بیش نشان می دهد و در دورانی که شخصیت اصلی در زندان به سر می برد با فرض نماینده ی طبقه ی روشنفکر بودن او، به این نتیجه می رسیم که طبقه ی روشنفکر در این دوره در حصار زندان قرار دارد. شریف همان قهرمان پروبلماتیک (انسان مسئله دار) گلدمن است. این قهرمان واقعاً در جامعه ای که ارزش های کالا و سرمایه اساسی است - بر اساس تبلیغات دولتی آن زمان - دنبال ارزش های اصیل آزادی، عدالت و عشق می گردد. می توانیم پدیده ی شیء وارگی را که گلدمن به پیروی از لوکاج مطرح کرده است (سلیمانی، ۱۳۶۹:۲۳) در رمان نظاره کنیم. کارگرانی که بر اثر کار زیاد و همچنین تقسیم کار از روند تولید دچار از خود بیگانگی می شوند و جدا از اینکه از کار خود لذتی نمی برند و جز خستگی مفرط برایشان

حاصلی ندارد، تبدیل به شیء ای یا جزئی مانند دستگاه می شوند. رمان سال های ابری تنها گنجینه ی مورد توجه در زمینه ی فولکلور کرمانشاه است و البته این بخش را نویسنده آنچنان در رمان جای داده است که جزئی از رمان شده و به صورت زائده ای خودنمایی نمی کند. دلیل این مدعا این است که نویسنده به فرهنگ مردم، بخصوص در جلد اول و دوم اشاره دارد یعنی در دورانی که شخصیت اصلی رمان در دوران کودکی و نوجوانی قرار دارد و خواه ناخواه در ارتباط با فرهنگ عامیانه ی خانواده قرار می گیرد. بنابراین در رمان مذکور خواننده خود را در برابر یک زندگی واقعی می یابد. علاوه بر انطباق تمام وقایع رمان با وقایع تاریخی منعکس شده در منابع و کتب معتبر تاریخی، آفریدن شخصیت های حقیقی در رمان باعث این واقع گرایی است. شخصیت هایی که علاوه بر دارا بودن ابعاد مثبت، ابعاد منفی شخصیت آنها هم نشان داده شده و خواننده مانند افسانه ها با افراد داستانی کاملاً سفید یا سیاه روبرو نمی شود. نویسنده توانسته است با خلق انسان های اجتماعی، نشان دهد که انسان پرورده ی محیط و اجتماع خویش است. همچنین نویسنده بیهوده به توصیف محیط اجتماعی و طبیعی رمان نپرداخته است. او از پرداختن به مسائل استثنایی و نادر و غیر عادی پرهیز کرده و جنبه های عادی، معمولی و روزمره ی زندگی و مسائل عمومی اکثریت مردم را به نمایش گذاشته و در این مسیر زندگی طبقات محروم و زحمتکش و همچنین طبقه ی متوسط را به خوبی نشان داده است. نویسنده ردپای آشکاری از خود درباره ی افکار و احساساتش در اثر به جا نگذاشته و بی طرفی خود را نسبت به وقایع و شخصیت های داستان حفظ کرده و خود را به عنوان تماشاگر نمایانده است، هر چند که جهان بینی و احساسات شخصی او خواه ناخواه به صورت غیر مستقیم در رمان اعمال شده است. در عین حال می توانیم خصوصیت واقع گرایی انتقادی را از آن جهت که شخصیت ها اوضاع و احوال حاکم بر اجتماع را رد می کنند و برای تغییر آن در تلاشند، در رمان بنگریم. از دیگر موارد، آگاهی ممکن نویسنده است. سیر وقایع رمان آگاهی ممکن نویسنده را آشکار می کند. نویسنده با توجه به آگاهی خود از تاریخ منعکس شده در رمان و خلق

انسان‌های واقعی و اجتماعی و همچنین قرار دادن این افراد و شخصیت‌ها در طبقات اجتماعی، ویژگی‌های بارز طبقات آنها را آشکار کرده است. او با در نظر گرفتن شخصیت اصلی و راوی رمان در دو طبقه‌ی مجزا - کارگر و روشنفکر - توانسته است آگاهی ممکن این دو طبقه را به خوبی بنمایاند. در واقع نویسنده، خود با رسیدن به آگاهی ممکن دو طبقه‌ی مذکور، آنچه را که دو طبقه برای رسیدن به آن تلاش می‌کنند، نشان داده است. آگاهی ممکن طبقه‌ی کارگر در انقلاب و تلاش برای ایجاد آن و آگاهی ممکن طبقه‌ی روشنفکر در رسیدن به دموکراسی و آزادی بیان می‌شود. بنابراین نویسنده که به آگاهی ممکن گروه رسیده است، توانسته آن را به خوبی در اثرش نشان دهد. بنابراین رمان سال‌های ابری را باید به عنوان مجموعه‌ای در نظر داشت که راه‌های عملی را به مخاطب نشان می‌دهد و جدا از اینکه نویسنده به مفاهیم فلسفی در ذهنیت شخصیت‌های رمان اشاره داشته است، اما خواننده صرفاً با یک مانیفست مثلاً انقلابی روبرو نمی‌شود. با این نشانه‌ها می‌توان با اطمینان داوری کرد که نویسنده‌ی سال‌های ابری کارگذاری است که با رسیدن به حداکثر آگاهی ممکن توانسته است آگاهی طبقاتی کارپرداز اصلی رمان - طبقه‌ی کارگر - را به بهترین گونه نمایان سازد.

منابع

- ۱- آبراهامیان، یرواند، ایران بین دو انقلاب (از مشروطه تا انقلاب اسلامی)، ترجمه ی کاظم فیروزمند، حسن شمس آوری، محسن مدیر شانه چی، نشر مرکز، تهران، ۱۳۷۷
- ۲- ابوت، پاملا و کلر والاس، درآمدی بر جامعه شناسی نگرش های فمینیستی، ترجمه مریم خراسانی و حمید احمدی، نشر دنیای مادر، تهران، ۱۳۷۵
- ۳- بیرو، آلن، فرهنگ علوم اجتماعی، ترجمه ی باقر ساخوانی، کیهان، تهران، ۱۳۷۵
- ۴- درویشیان، علی اشرف، چون و چرا، نشر اشاره، تهران، ۱۳۸۱
- ۵- _____، سال های ابری (چهار جلد در دو مجلد)، نشر چشمه، تهران، ۱۳۷۹
- ۶- راودراد، دکتر اعظم، نظریه های جامعه شناسی هنر و ادبیات، مؤسسه ی انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، تهران، ۱۳۸۲
- ۷- سلیمانی، محسن، چشم در چشم آینه (چند نقد و یک گفتار)، امیرکبیر، تهران، ۱۳۶۹
- ۸- شمیسا، دکتر سیروس، نقد ادبی، میترا، تهران، ۱۳۸۵
- ۹- فرزاد، دکتر عبدالحسین، درباره ی نقد ادبی، نشر قطره، تهران، ۱۳۷۸
- ۱۰- کاتوزیان، دکتر محمد علی همایون، اقتصاد سیاسی ایران (از مشروطیت تا پایان سلسله پهلوی)، ترجمه محمدرضا نفیسی و کامبیز عزیزی، نشر مرکز، تهران، ۱۳۷۲
- ۱۱- کمالی، دکتر علی، مقدمه ای بر جامعه شناسی نابرابریهای اجتماعی، سمت، تهران، ۱۳۷۹
- ۱۲- گلدمن، لوسین، نقد تکوینی، ترجمه محمد تقی غیائی، انتشارات بزرگمهر، بی جا، ۱۳۶۹
- ۱۳- _____، جامعه شناسی ادبیات (دفاع از جامعه شناسی رمان)، ترجمه محمد جعفر پوینده، هوش و ابتکار، تهران، ۱۳۷۱
- ۱۴- _____ و دیگران، درآمدی بر جامعه شناسی ادبیات: مجموعه مقاله، ترجمه ی محمد جعفر پوینده، نقش جهان، تهران، ۱۳۷۷
- ۱۵- گیدنز، آنتونی، جامعه شناسی، ترجمه ی منوچهر صبوری، نشر نی، تهران، ۱۳۷۶